

УДК 37.016 : 811.161.2

Т. М. МИКОЛЕНКО

СПЕЦИФІКА ОПРАЦЮВАННЯ КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В УМОВАХ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЇ СИСТЕМИ

У статті описано специфіку вивчення курсу історії української літературної мови. Запропоновано розподіл навчального матеріалу з теми «Розвиток нової української літературної мови другої половини ХІХ ст.» з урахуванням опрацювання її на лекціях, практичних та лабораторних заняттях, під час самостійної та індивідуальної роботи. Акцентовано увагу на зв'язку курсу історії української літературної мови з іншими дисциплінами та ролі викладача при виборі засобів організації навчального процесу. Розглянуто питання, пов'язані з літературним забезпеченням.

Ключові слова: історія української літературної мови, кредитно-трансферна система, програма.

Т. М. МЫКОЛЕНКО

СПЕЦИФИКА РАБОТЫ НАД КУРСОМ ИСТОРИИ УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЙ СИСТЕМЫ

В статье описана специфика изучения курса истории украинского литературного языка. Предложено распределение учебного материала по теме «Развитие нового украинского литературного языка второй половины XIX века» с учетом ее реализации на лекциях, практических и лабораторных занятиях, во время самостоятельной и индивидуальной работы. Акцентировано внимание на связи курса истории украинского литературного языка с другими дисциплинами и роли преподавателя при выборе средств организации учебного процесса. Рассмотрены вопросы, связанные с литературным обеспечением.

Ключевые слова: история украинского литературного языка, кредитно-трансферная система, программа.

T. M. MYKOLENKO

PECULIARITIES OF MASTERING OF THE COURSE THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE HISTORY UNDER THE CREDIT-TRANSFER SYSTEM

In article the specificity of studying of a course of history of the Ukrainian literary language is described. It is offered a teaching material distribution on a theme «Development of a new Ukrainian literary language of a second half XIX of century» taking into account its study at lectures, practical and laboratory researches, during independent and individual work. The attention is focused to communications of a course of history of the Ukrainian literary language with other disciplines and roles of the teacher at a choice of means of the organization of educational process. The questions connected with literary maintenance are considered.

Keywords: history of the Ukrainian literary language, credit-transfer system, program.

Сучасна система освіти проходить етап методичної трансформації, зумовлений розвитком нових підходів до навчання, переосмисленням історичних традицій, зрештою, появою значної кількості наукової літератури, опрацювання й узагальнення якої вимагає великих зусиль і затрат часу.

Специфіка курсу історії української літературної мови (надалі – ІУЛМ) полягає насамперед у тісному зв'язку дисципліни з іншими предметами, без знання яких картина літературно-мовного розвитку не буде повною. ІУЛМ є синтетичною дисципліною,

побудованою на основі узагальнення мовних, літературних, культурних, релігійних, історичних, соціальних та інших явищ. Усе це змушує сучасного викладача мінімізувати традиційні відтворювальні форми навчання, актуалізувати самостійну роботу студентів, залучати їх до аналізу матеріалу під час практичних і лекційних занять тощо. Однією із проблем курсу є розмитість загальної історичної проекції, заміна питань історичної мовної еволюції аспектами індивідуально-мовних мистецьких надбань, вивчення окремих моментів літературно-мовного розвитку, наприклад, мови певних письменників, жанрів тощо. Безперечно, ці питання є обов'язковими і часто визначають тенденції генези літературної мови, проте при системному вивченні, на наш погляд, треба посилити проблемний підхід у викладанні й у студіюванні ІУЛМ загалом, поєднавши його з новими методиками й методами вивчення, контролю й самоконтролю матеріалу.

Незважаючи на те, що нині створено підручник з історії української літературної мови [2], який, попри фундаментальність викладу, наявність нових фактів і їхнє глибоке наукове осмислення, все ж не може відповідати вимогам сьогодення в повному обсязі. Зрештою, проблема не стільки у відсутності навчальної книги, скільки в неусталеній методиці викладання теоретичних лінгвістичних дисциплін.

Метою нашої студії є виявити особливості опрацювання курсу ІУЛМ в умовах кредитно-трансферної системи. Мета роботи передбачає виконання таких завдань: проаналізувати вивчення теми «Розвиток нової української літературної мови другої половини XIX ст.» у наявних підручниках; визначити основні проблеми аналізованого періоду; окреслити обсяг матеріалу в межах лекційного заняття; запропонувати види індивідуальної роботи.

Програмою [1], запропонованою Л. І Мацько та В. Ф. Христенком для студентів Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, визначено такі вектори аналізу мовного процесу другої половини XIX ст. (подаємо скорочено): 1. Розширення сфер застосування української літературної мови на Східній та Західній Україні: а) художня література; б) проза і публіцистика; в) театр; г) частково наука і школа. 2. Збагачення української літературної мови новими лексичними і стилістичними засобами у зв'язку з розвитком суспільно-політичних відносин, науки, техніки й мистецтва. 3. Лінгвоцид уряду Російської імперії щодо української мови. 4. Умови розвитку української літературної мови на Західній Україні в ситуації буржуазно-клерикальної реакції й переслідувань з боку цісарського уряду Австрійської монархії. Окремо виділено роль Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Бориса Грінченка, Івана Франка, Лесі Українки та інших діячів другої половини XIX ст. в розвитку української літературної мови. Потребують спеціального розгляду питання відображення стилістичної різноманітності літературної мови й особливостей мови різних соціальних верств у художній літературі. Загалом ці аспекти охоплюють відповідний процес зусебіч і досить детально, проте різниця між навчальними планами класичних і педагогічних університетів зумовлює потребу в коригуванні програми і системи роботи. Оскільки на вивчення мовного розвитку другої половини XIX ст. відведено порівняно невелику кількість аудиторних годин і опрацювати усі питання на лекційно-семінарських заняттях неможливо, викладач постає перед вибором тих моментів, які дадуть змогу охарактеризувати розвиток літературної мови як неперервне явище, пов'язане з іншими формами культурного життя, і разом з тим визначити його своєрідність.

Лекційно-семінарський огляд у таких конкретних умовах доцільно побудувати на виокремленні проблемних питань літературно-мовного розвитку українців. Структура курсу дозволить більш активно залучати студентів до роботи навіть у таких формах, які не можуть бути задіяними при вивченні інших дисциплін. Будь-який процес базується на огляді аналізованих явищ у ретроспекції. Вивчення певних подій у їх розвитку та змінності характерний і для історії певної країни, її культури, і для окремих аспектів культурного розвитку – явищ мистецьких, літературних, мовних. Всі вони мають спільне історичне підґрунтя – єдині умови розвитку. Ознайомлюючись із матеріалом курсу ІУЛМ на третьому році навчання, студенти уже мають знати з курсу історії України загальні тенденції суспільного і політичного життя етносу. Питання лінгвоциду уряду Російської імперії щодо української мови (заборона друкувати підручники, літературу українською

мовою, заборона викладати в школах українською мовою, заборона українських театральних вистав) внесено до програми курсу історії української літератури другої половини XIX ст., який вивчається за семестр до курсу ІУЛМ. Завданням викладача є втілити у життя давно відомий, але, на жаль, призабутий у наш час принцип міжпредметних зв'язків, зекономивши таким чином час для аналізу мовних аспектів.

Оскільки при вивченні варіантів старої літературної мови велику вагу відігравала стильова орієнтація авторів, доречно і процеси нової української літературної мови розглядати в цьому ж аспекті. Загальні оглядові питання, які визначають основні вектори розвитку літературної мови українців другої половини XIX ст., будемо на основі аналізу таких питань: 1. Мова художньої літератури як репрезентатор літературних можливостей усного мовлення. Поєднання ідей доступності і «літературності» (позиція Пантелеймона Куліша) у процесі розвитку літературної мови українців; 2. Збагачення української публіцистичної мови новими лексичними і стилістичними засобами у зв'язку з розвитком суспільно-політичних відносин, науки, техніки й мистецтва. 3. Становлення українського наукового мовлення, національний та інтернаціональний шляхи розвитку термінології. Пропонуємо виділити 2 лекційні години для розгляду питань, пов'язаних із розширенням сфер застосування української літературної мови на Східній та Західній Україні: художньої літератури, прози і публіцистики, діяльності театру, реалізації мовного розвитку в науці й школі. Друге лекційне заняття відводимо на мовознавчу ретроспекцію літературно-мовного процесу, виокремивши моменти, які визначили усвідомлене опрацювання українцями літературної мови як форми етнічного культурного самоствердження: 1. Мовні дискусії про становище, стан і шляхи розвитку української літературної мови. Історико-етнографічні, романтичні та позитивістські, прагматичні погляди на українську мову та її перспективи. 2. Проблема походження української мови в суперечках дослідників того часу. 3. Теорія Погодіна–Соболевського та причини її історичної живучості. 4. Проблема діалектного зунісонування української літературної мови. 5. Теорія «галицького п'ємонту» та її вплив на подальший розвиток української літературної мови. 6. Проблеми культури українського слова як вияв усталення літературної норми. Вважаємо доцільним дещо розширити програму і акцентувати увагу на тих аспектах культурного розвитку, які мають порівняно великий резонанс у сучасному житті, але залишилися поза навчальним процесом. Йдеться про роль громадських організацій у розвитку української літературної мови, зокрема, про діяльність «Просвіти» і Наукового товариства імені Т. Шевченка.

Розширювати обсяг матеріалу недоцільно, оскільки його все одно не можна буде охопити двома лекціями, і частину питань студентам доведеться опрацювати самостійно. Їх розгляд на семінарському занятті дасть змогу закріпити матеріал, виділити основне у ньому, і тому зростає вага самостійної роботи студентів. Нині існує достатньо літератури для самостійного опрацювання питань індивідуального вкладу представників української культури в розвиток писемної й усної літературних форм мови, багато раніше заборонених праць поновлено і представлено для користування, широкі можливості надає інтернет. Усе зазначене вище сприяло подоланню проблеми, пов'язаної з літературним забезпеченням, але натомість висунуло іншу – літературного відбору. Дуже часто студенти не можуть зорієнтуватися у великому обсязі матеріалу, що призводить до використання допоміжної, а не основної літератури і несвідомої негачії справді цінних наукових джерел, тому індивідуальна і самостійна робота студентів на теоретичних курсах потребує тривалих консультацій і контролю викладача. Ще однією проблемою є перевірка індивідуально-дослідницьких завдань, які частково можна розв'язати, запропонувавши студентам виступати з результатами своїх наукових пошуків на практичних чи лекційних заняттях. Це стимулює роботу студентів, змушує їх працювати більш відповідально і якісно.

Питання відображення стилістичної різноманітності літературної мови й особливостей мови різних соціальних верств у художній літературі пропонуємо вивчати у формі індивідуальної роботи на прикладі діяльності одного письменника (матеріал розподіляє викладач; кожен студент працює над творчістю лише одного автора).

На самостійне й індивідуальне вивчення виносимо питання, зв'язані з вкладом окремих письменників і діячів у розвиток української літературної мови, зокрема: 1. Нова філософія

української літературної мови в науковій діяльності Михайла Драгоманова. 2. Роль Івана Нечуя-Левицького в історії української літературної мови. 3. Панас Мирний про історію літературної мови і шляхи розвитку української літературної мови. 4. Мовні позиції та мовотворча діяльність Бориса Грінченка. 5. Боротьба Івана Франка за єдину українську літературну мову. 6. Значення мовотворчості Лесі Українки для розвитку української літературної мови. 7. Михайло Старицький, Михайло Коцюбинський, Олена Пчілка про стан і майбутнє єдиної української літературної мови. 8. Українська мова в науковій і художній діяльності Михайла Грушевського. 9. Агатангел Кримський як історик української літературної мови. 10. Праці Івана Огієнка з історії української літературної мови.

З огляду на те, що на самостійне опрацювання відведено значний обсяг матеріалу з кожного предмета певної спеціальності і поки немає чіткого його обмеження, потребує уточнення чи конкретизації перелік питань, які можуть бути опрацьовані студентами самостійно.

У сучасних умовах освітній процес орієнтований на активізацію роботи студентів, тому автоматично зростає роль викладача, оскільки правильно і результативно організувати навчальний процес іноді значно складніше, аніж представити готову інформацію і обмежитись відтворювальними формами перевірки знань. Зростає потреба у допоміжних навчальних матеріалах, укладених на основі конкретних навчальних планів, особливо актуальними стають систематизація самостійної роботи, рекомендації щодо самостійної роботи, чітко окреслені вимоги й визначені види перевірки.

Отже, сучасні тенденції у сфері освіти – орієнтування на кредитно-трансферну систему – сприяли пошукам нових методик викладання та організації навчального процесу, зокрема тих питань, що мають проблемний характер вивчення. Як показують результати дослідження, за допомогою зазначених вище форм відбувається оптимальний розподіл навчального матеріалу, що дає змогу студентам краще та у ширшому обсязі засвоїти теоретичний матеріал, отримати навички логічного аналізу проблеми та її науково обґрунтованого розбору на практиці, що видається особливо важливим у дзеркалі національного вияву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мацько Л. І., Христенюк В. Ф. Історія української літературної мови: Програма для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України / Л. І. Мацько, В. Ф. Христенюк // Дивослово. – № 10. – 2002. – С. 53–60.
2. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Підручник / Віталій Макарович Русанівський. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.